

**Jens-Hugo Nyberg**

## Revolutionen i Finland 1918

Vid 1800-talets början hade Finland tillhört Sverige i århundraden.<sup>1</sup> Det fanns täta band mellan de båda ländernas överklasser, och de skikt som ekonomiskt, socialt och kulturellt dominerade i Finland talade svenska – till skillnad från de finskspråkiga fattiga massorna. Som en följd av nederlag i Napoleonkrigen förlorade den svenska överklassen Finland, och landet övergick 1809 till den ryska tsaren. Finland integrerades inte i tsardömet, utan behöll sina lagar, sina gränser, sin armé och sin valuta, men lydde som ett storhertigdöme under tsar Alexander I, som dock lovade att upprätthålla Finlands konstitution.

Finland hade varit ett med europeiska mått underutvecklat land, men under 1800-talets sista 30 år tog industrialiseringen fart, och med den en modern arbetarklass. Under det halvsekel som föregick första världskriget ökade befolkningen från 1,7 till 3,2 miljoner, varav omkring 110 000 var industriarbetare. Till detta kan läggas över 300 000 jordlösa lantbruksarbetare och 150 000 torpare och backstugusittare. Om man räknar deras familjer, liksom alla fattiga bönder, kommer man fram till att den stora majoriteten av folket var fattigt och underordnat de rikare klasserna såväl ekonomiskt och socialt som juridiskt. En lag från 1865, en av dem som befäste de arbetandes beroendeställning, gav exempelvis arbetsköparna rätt att, om arbetarna bodde på deras ägor, efter eget huvud söka igenom deras tillhörigheter. Lagen var fortfarande i kraft 1917. De arbetande klassernas underordnade ställning var givetvis den grundläggande orsaken till deras radikala inställning 1917–18.

Samtidigt ledde utvecklingen till att överklassen blev allt mera finsk, och de svenskspråkiga elementen fick en svagare ställning. Till betydande del riktade sig den finska nationalismen mot det svenska inflytandet, snarare än mot den ryska överhögheten.

### **Arbetarrörelsen växer fram**

Med den framväxande arbetarklassen kom också en arbetarrörelse. Till en början, på 1880-talet, leddes och organiserades denna av humanitärt inriktade liberaler, som i samförståndanda ville skapa ett bättre samhälle för både arbetare och kapitalister. Som överallt annars gjorde dock med de moderna klassförhållandenas framväxt klasskampen sin inmarsch. 1890-talet såg framväxten av fackföreningar liksom av strejker. De borgerliga arbetarvännerna kunde avtackas för sin omedvetna hjälp till skapandet av arbetarnas klassorganisationer och ställdes åt sidan till förmån för marxistiska socialister, som tog över partiet på kongressen 1899. På Forssakongressen 1903 fullbordades processen och namnet byttes till Finlands Socialdemokratiska Parti (SDP).

Den marxism som anammades hade tyska SPD och i synnerhet Kautsky som förebild. Detta var förstås ganska naturligt i Andra Internationalen – även bolsjevikerna i Ryssland såg ju vid denna tid SPD som en ledstjärna. Men där bolsjevikerna utvecklade sina principer och metoder genom att delta och försöka leda den faktiska kampen, kände de finska socialdemokraterna i sitt förhållandevis lugna hörn av tsarens välde mera samhörighet med det civiliserade väst än det barbariska öst, och anammade framför allt Kautskys passiva och deterministiska drag. Klasskampens formella ortodoxi tillsammans med de revolutionära slutsatserna upprätthölls, med en renhet som få andra socialistpartier kunde matcha, men på ett företrädesvis abstrakt plan. Revolutionen sågs som något som skulle komma av sig själv

---

<sup>1</sup> De flesta faktauppgifterna i artikeln är hämtade från Anthony Uptons eminenta bok *The Finnish Revolution 1917–18* (Minneapolis 1980).

snarare än något som skulle ledas, och då hade socialisterna bara att bita ihop och göra sin plikt. Den finska socialdemokratins fatalistiska kautskyism skulle visa sig i sina fulla konsekvenser under den revolutionära stormen 1917–18.

### ***Revolutionen 1905***

Den ryska revolutionen 1905 skakade grundligt om även Finland. Det var där som namnet röda garden först började användas om de mest militanta av arbetarnas försvarsorganisationer. Redan nu uppstod konflikter mellan partiledningen och rödgardisterna. Följande år, 1906, då revolutionen trots sina nederlag fortsatte och Lenin trodde att tsarmaktens störtande stod på dagordningen, fick ett av sina främsta uttryck i juli med myteriet på Sveaborg, fästningen vid Helsingfors mynning. Om allt avlöpt som planerat hade det röda gardet samtidigt tagit makten över Helsingfors. Istället slogs myteriet snabbt ner. Den finska revolutionens första väpnade sammanstötningar med borgarklassens garden ägde också rum – med 7 döda borgare mot 2 döda arbetare. Rödgardisternas militans hade dock, till skillnad från hur Lenins kamrater reagerade, avskräckt snarare än uppmuntrat de socialdemokratiska ledarna, vilket skulle visa sig i en ovilja mot beväpnade kamporganisationer 1917. På kongressen i Oulo i augusti 1906 tog partiet också avstånd från den väpnade kampen, upplöste gardena och uttalade sig för kamp på konstitutionell grund.

En konsekvens av den revolutionära vågen 1905–06 blev i alla fall att den gamla ståndsriksdagen omvandlades till en enkammarriksdag – lantdagen – med allmän rösträtt för män och kvinnor som hade fyllt 21. De kommunala valen baserades emellertid även i fortsättningen på inkomst och kommunstyrelserna skulle förbli organ enbart för de rika.

Vid det första lantdagsvalet 1907 fick socialdemokratiska partiet 80 mandat av 200, och den legala, parlamentariska vägen till makten sågs av många som en möjlighet. Lantdagen var visserligen underställd tsaren, men utgjorde – förutom dess mer långtgående maktlöshet – ett uttryck för folkviljan så gott som något organ i Europa.

### ***Finlands autonomi***

Finland hade sedan 1809 åtnjutit en vidsträckt autonomi. 1898 påbörjade den nya, och mer lättpåverkade tsar Nikolaj II – snart känd som Nikolaj den blodige – ett program för russifiering av imperiet, efter påtryckningar från ännu mer reaktionära kretsar. Finland fick sin autonomi inskränkt, vilket framkallade motstånd i breda kretsar. En företrädesvis borgerlig rörelse, den så kallade aktivismen ville frigöra Finland. Under 1900-talets första år, och speciellt åren omkring 1905 hade rörelsen både en hel del folkligt stöd och radikalism, och drog sig inte för att samarbeta med de ryska revolutionärerna.

Sympatierna för aktivismen varierade inom de finska socialistiska leden. Ett fåtal ville, i den rådande situationen, ställa kampen mot det ryska styret i första rummet, men huvuddelen av SDP betraktade inte frågan om självständighet som något isolerat, utan angrep den ryska överhögheten främst för att den i slutändan skyddade den finska överklassen mot arbetarrörelsen.

Efter att tsarens grepp om Finland lättat något i och med revolutionen, hårdnade det dock åter i takt med att han återtog kontrollen över resten av sitt välde, och hela den revolutionära rörelsen pressades under jorden under Stolypins regering från 1907 och framåt. Dessutom gjorde en stor del av de finska kapitalisterna goda affärer med Ryssland. Det ska tilläggas att det nationella förtrycket mot Finland, även efter att autonomi inskränkts, i jämförelse med många andra förtryckta nationer var förhållandevis mildt. Många kunde kritisera den ryska överhögheten, men bara en liten minoritet var beredd till handling.

## **Första världskriget**

Situationen förändrades i och med världskrigets utbrott 1914. Som en i första hand militär åtgärd, till skydd mot en eventuell landstigning av tyska trupper, stationerades stora ryska trupper på baser i Finland. Landet befann sig nu under direkt militär ockupation av 50 000 soldater, och autonomi inskränktes ytterligare.

En viktig händelse under kriget var att valen till lantdagen 1916 gav socialdemokraterna egen majoritet – historiens första nationella parlament med socialistisk majoritet – 47,3% av rösterna gav 103 av 200 mandat.

En annan, lika viktig utveckling under kriget skapades av den allt mer protyska aktivismens kontakter med den tyska militärmakten. Deras planer och löften till tyskarna om att organisera ett antiryskt uppror i Finland visade sig vara blott förhoppningar, men ett viktigt konkret resultat kom ut av förhandlingarna: finska frivilliga, jägare som de kom att kallas, skickades till Tyskland för utbildning och deltagande i den kejserliga armén. Omkring 1 500 jägare utbildades. Detta motsvarade inte de mer optimistiska förhoppningarna, men de skulle komma att bilda ryggraden i den segerrika vita armé som tillsammans med tyska trupper krossade den finska revolutionen.

## **Februarirevolutionen**

Tsarmaktens skröplighet visade sig i sin fulla utsträckning när blotta budet om februari-revolutionen 1917 räckte för att framkalla liknande omvälvningar över hela kejsardömet. Så också i Finland, där det gamla styret bröt ihop. Tsarens främsta representanter greps, och Östersjöflottans matroser avrättade ett urval av sina mest avskydda officerare. Den hädan-gångna polismakten ersattes av en milis som i stor utsträckning avspeglade de lokala styrkeförhållandena. Där arbetarrörelsen var stark kom milisen att domineras av arbetarna, och skulle visa sig ovillig att låta sig användas mot de fattigas strävanden. Vid inbördeskrigets utbrott kom milisen att till betydande del uppgå i antingen det vita eller det röda gardet, allt eftersom vilka som dominerade på platsen. Detta var en av de viktigaste säregenheterna med den finska revolutionen: det fanns ingen väpnad statsmakt som befäste den härskande klassens ställning.

Den främsta väpnade styrkan utgjordes av de ryska soldater som var utspridda på baser i Finland. Antalet varierade under året mellan 40 000 och 100 000 med en topp under sommaren. Denna del av den ryska armén följde utvecklingen för armén i stort – revolutionärer, i första hand bolsjevikerna fick ett allt större inflytande, samtidigt som disciplinen och stridskapaciteten minskade. På hösten leddes de ryska soldaternas och matrosernas valda organ helt av bolsjevikerna – Östersjöflottans Tsentrobalt och den i Finland stationerade arméns högsta organ, råjongkommittén.

## **Socialister i regeringen**

Socialdemokratiska partiet med sin lantdagsmajoritet hade en fördelaktig position för att forma händelseutvecklingen. Tyvärr visade de nu, liksom under det år som följde, en slående oförmåga att leda arbetarnas kamp. Detta hade en viktig källa i den passiva, deterministiska syn på utvecklingen de hade anammat, inspirerade av Kautsky. Naturligtvis är det förstaeligt att det inte var lätt för ett oprövat parti i ett litet land i utkanten av de stora händelserna att djärvt ta makten, när ingen hade gjort det före dem, men icke desto mindre skulle händelse-utvecklingen visa faran för en djupgående revolution som saknade tillräcklig beslutsamhet.

I det maktvakuum som uppstod när den gamla administrationen raserats var SDP ovilligt att ensamma ta på sig regeringsansvaret. Förhandlingar med de borgerliga partierna ledde

slutligen fram till en koalitionsregering, senaten. Denna skulle bestå av sex socialister och sex borgare, där SDP hade utslagsrösten i kraft av ordföranden Oskari Tokoi. Detta dock bara så länge den ryska guvernören Stahovitj inte utnyttjade sin rätt till den verkliga utslagsrösten. Detta gjorde han bara en gång, men vid en desto mer kritisk tidpunkt.

Regeringsfrågan uppstod i ett annat sammanhang än den hade gjort när socialistpartiets Millerand hade inträtt i den borgerliga franska regeringen 1899. Millerand hade då inträtt i ett stabilt borgerligt system, och hade med all rätt hårt angripits av den radikala delen av Andra Internationalen. I Finland var dock skapandet av en stabil statsmakt fortfarande en öppen fråga. Beslutsamma revolutionärer kunde ha använt regeringspositionen till att stödja uppbyggandet av arbetarnas klassorgan, och hindrat uppkomsten av borgarnas maktpositioner – särskilt med den socialistiska lantdagsmajoriteten. Tyvärr var socialisterna inte speciellt beslutsamma, och senatssocialisterna hade heller inget massivt stöd i arbetarrörelsen. Det var en oenig partiledning som gav dem mandatet. De borgerliga partierna å sin sida visade ingen stor handlingskraft heller vid den här tiden, och senaten flöt med i utvecklingen snarare än ledde den.

### ***Självständighetsfrågan***

Samtliga finska partier var för ett självständigt Finland. Även SDP hade sin beskärda del av nationalistiska böjelser. Däremot stod inte självständighetsfrågan över klasskonflikterna, och det var därför inte möjligt att ena de finska partierna för självständighet och uppskjuta de andra frågorna till senare. Vid februarirevolutionen hade ett tvetydigt förhållande skapats mellan Finland och Ryssland. Den finska autonomin erkändes, samtidigt som det antydde att tsarens överhöghet helt enkelt hade övertagits av den provisoriska regeringen. Lvov och Kerenskij var beredda att ge Finland ett större mått av självstyre – mot att de i sin tur stödde de ryska krigsansträngningarna och kapade banden till jägarna. Inga finska partier var emellertid beredda att bidra till den ryska krigsinsatsen, och den provisoriska regeringens hållning hårdnade.

SDP hade alltid kopplat självständighetsfrågan till klasskampen. Nu, 1917, uttrycktes detta speciellt i kravet på en radikalt demokratisk konstitution. Den så kallade maktlagen – *valtalaki* – som de lade fram under våren utropade Finlands fulla självbestämmande i allt utom militära frågor och utrikespolitik. Samtidigt innehöll den det folkvalda parlamentets överhöghet, med en underordnad ställning för den strikt verkställande regeringen. De kombinerade detta med kravet på allmän och lika rösträtt i de kommunala valen. För de mera liberalt sinnade borgarna var detta godtagbart, däremot inte för de konservativa. Ingen självständighet i världen var för dem värd denna brist på garantier mot folkmassornas subversiva böjelser. Lantdagen antog den 18 juli maktlagen med 2/3 majoritet, med stöd av en minoritet av de mer progressiva av borgarna – även om detta delvis var en eftergift till det massiva folkliga stöd som lagen hade.

### ***Den nationella självbestämmanderätten***

Den ryska socialdemokratin hade rätten till självbestämmande för alla imperiets nationer inskriven i sitt program, som än så länge gällde för såväl bolsjeviker som mensjeviker. Socialistrevolutionärerna hade antagit en liknande ståndpunkt, men flera ledande företrädare hade sedan dess klargjort att de för den sakens skull inte ville veta av någon upplösning av det ryska riket. En avgörande skillnad i förståelsen av demokratiska krav visade sig på denna punkt.

Lenin hade när han redde ut frågan strax före världskrigets utbrott i *Om nationernas självbestämmanderätt* varit tydlig med att det var den förtryckta nationen själv som måste ges

rätt att avgöra frågan om självbestämmande. Att låta en aldrig så demokratisk allrysk konstituerande församling fatta avgörandet skulle innebära att de förtryckta nationerna fortfarande underordnades den storryska. I enlighet med detta var bolsjevikernas linje att Finland hade all rätt att om det så önskade utropa självständighet, utan att vänta på något klartecken. Mensjevikerna och socialistrevolutionärerna, som utgjorde en del av Lvovs och Kerenskijs koalitionsregering hänvisade denna fråga – liksom alla andra – till den kommande och flera gånger uppskjutna konstituerande församlingen.

Att inneha regeringsställning innebär att politiska frågor ställs på ett konkret, och ofta oväntat sätt, som man inte längre kan behandla abstrakt. Den provisoriska regeringen, så snart den hade hämtat sig från julidagarna i Petrograd, blev nu tvungen att ta ställning till den situation som maktlagen medförde. De moderata socialisternas dragnig åt det konstitutionella och gradvisa förstärktes nu av deras självpåtagna uppgift att hålla fronten mot Tyskland intakt – även om deras mål var att övertala sina allierade att en förhandlingslösning på kriget vore önskvärd. Att föregå den konstituerande församlingens demokratiska vilja skulle vara uppenbart odemokratiskt, förklarade Kerenskijs socialister. Bara det ryska gemensamt med det finska folket skulle kunna upplösa överenskommelsen från 1809. Att denna ”överenskommelse” bestod i att den svenska överklassen efter sin dåliga krigslycka tvingades överlämna Finland i tsar Alexanders ägo uppehöll sig våra tappra demokrater inte närmare vid. För att sätta kraft bakom sina ord om folkstyre visade de sig nu beredda att upplösa lantdagen – och att med militär styrka hindra dess återsamlande! Denna handling har inte tillräckligt uppmärksamats. Närhelst mensjevikernas, socialrevolutionärernas eller liberalernas anhängare ondgör sig över någon av bolsjevikernas åtgärder, låt dem då få till svar: er sida lät, med hänvisning till ett tidigare sekels tsar-diktat, upplösa världens första folkvalda parlament med socialistisk majoritet – och hjälpte således den finska kontrarevolutionen ett stort steg på traven! <sup>2</sup>

### ***Lantdagen upplöses***

Från borgerligt håll beskyldes de finska socialisterna för att inte ställa självständighetsfrågan över klassfrågorna. Det stämmer, men de hade alltid satt klassfrågorna i främsta rummet, och som socialister kunde de inte göra på annat sätt. Dock gäller detta även borgarna, som knappast var beredda att bortse från klassintressen de heller. Om den ryska överhögheten någon gång under året hade ställts på sin spets var det nu, när den formellt demokratiska och revolutionära ryska regeringen förklarade lantdagen upplöst. Alla som trovärdigt ville kunna hävda att de ställde självständighetsfrågan över alla andra frågor var förpliktigade att motsätta sig detta.

Dock var många av borgarna inte så nöjda med maktlagens radikalt demokratiska innehåll, och lantdagens knappa socialistiska majoritet, var den riktigt önskvärd? Således hade mången borgerligt sinnad finne trots allt ganska lätt att förlika sig med upplösningen, och hoppades på bättre lycka i nästa val. Faktiskt uppmanade Carl Enckell, den finska ministersekreteraren i Petrograd Kerenskij till detta steg, och han hade många av sina konservativa meningsfränder bakom sig. Tyvärr visade sig inte SDP kapabla till effektivt motstånd. Visserligen förespråkade socialisterna i senaten att kungörelsen om lantdagsupplösningen varken skulle publiceras eller efterföljas. De borgerliga medlemmarna visade sitt nationella patos genom att trots allt rösta för publiceringen – och tack vare att den ryske guvernören nu gjorde ett inhop och utnyttjade sin rätt till utslagsröst blev detta senatens linje.

<sup>2</sup> För den provisoriska regeringens officiella förklaring, se en annan oombärlig källa i ämnet, Hannu Soikkanen, *Dokument från finska inbördeskriget* (Ystad 1980), s. 69–72.

Talmannen, socialisten Kullervo Manner förmådde dock inte organisera något mer effektivt motstånd än att låta lantdagen ta en kort semester. Den 29 augusti försökte SDP återsamla lantdagen till en ny session. Bara de socialistiska ledamöterna var dock beredda på ett sådant radikalt grepp. De lyckades inte heller organisera något försvar, utan när Kerenskij med stor möda fick tag på ett militärt förband tillräckligt lojalt för att hindra återsamlandet, kvävdes detta försök att bibehålla den socialistiska majoriteten i sin linda. SDP:s beredskap till kamp minskades också genom att de trodde att de skulle kunna flytta fram positionerna ytterligare i det kommande valet. Givetvis fördömdes lantdagens upplösning, men någon bojkott förespråkades inte.

Sällan – om någonsin – har utgången av ett parlamentsval fått så ödesdiga konsekvenser som det i Finland i början av oktober 1917. Socialisterna ökade visserligen sitt röstetal, men tyvärr lyckades de borgerliga partierna samla sig och ökade ännu mer – SDP gick från en knapp majoritet till en knapp minoritet, 45,6% gav 92 av 200 mandat. Borgarna fick den lagliga grund som skulle stå det röda Finland dyrt det kommande året.

SDP fortsatte att kritisera upplösningen av den gamla lantdagen, och de började förespråka val till en konstituerande församling, med sänkt rösträttsålder till 18 år, och med full rösträtt för alla torpare och backstugusittare. Det finns ett uppenbart problem med detta formaldemokratiska finlir. Socialisterna hade haft majoritet i det parlament som blev odemokratiskt upplöst, men å andra sidan hade de genom sitt deltagande gett legitimitet åt det nya valet. Det nya val som de förespråkade skulle ge ytterligare en lite mer representativ karaktär – men var drar man i sådana fall gränsen för när ett val kan godtas? Som marxist finns det ett svar att ge, i det att vårt yttersta kriterium är arbetarklassens intressen och position i kampen, men den formella demokratins definitioner erbjuder här bara godtycke. Det stora problemet var naturligtvis att den knappa men fullt legitima majoriteten hade förbytt i en knapp men lika – ur den formella demokratins ståndpunkt – legitim minoritet. Detta hade förstås sin avspeglning också i de borgerliga leden: argumenten byggde på formell demokrati, men klassintressena dikterade politiken.

### ***Klasskampen skärps***

Hela året såg en skärpning av klasskampen. Bland de viktigaste händelserna, vid sidan av de ofta förekommande strejkerna i industrin, var de lantarbetarstrejker som bröt ut i maj. Dessa inte bara visade att de fattiga klasserna alltmer var beredda att kämpa för sin rätt, den övertygade också Finlands borgare att den rådande ordningsmakten inte kunde försvara deras privilegier, då milisen på många håll var ovillig att låta sig användas mot fattiga lantarbetare. De första lantarbetarstrejkerna följdes av de första skyddskåreerna – i arbetarmun mera kända som slaktargarden, även om dessa ännu inte på ett tag skulle göra fullt skäl för namnet. Det ska erkännas att skyddskåreernas bildande på flera håll orsakades av en fullt normal vilja till ordning och säkerhet i det allt mer utbredda kaoset. På andra håll bildades de främst i tron att det var nödvändigt att driva ut ryssarna. Där skyddskåreerna grundades som svar på lantarbetarstrejker, eller på milisens ovilja att ingripa mot alla sorters ordningsstörningar från de fattigas sida var de emellertid, i varierande grad, från början antisocialistiska och riktade mot arbetarklassen. Även om inte blodtörst och hat mot pöbeln på de flesta ställen var de viktigaste motiven skulle klassintressena under de allt mer öppna klasstriderna snabbt förvandla skyddskåreerna till just detta – slaktargarden.

En av de viktigaste upptrappningarna skedde vid händelser som de i Åbo i början av maj. Brandmännen strejkade, vilket utlöste en kommunal storstrejk. Snart belägrades kommunstyrelsen – som liksom alla andra kommunstyrelser representerade de besuttna – av uppretade folkmassor som krävde att den skulle uppta 25 representanter för arbetarorganisationerna.

Milisen stod vid sidan om utan att ingripa. Händelser som denna visade tydligt för borgarklassen att milisen inte var den pålitliga ordningsmakt de behövde. Samtidigt var det symptomatiskt för begränsningarna i perspektiven: den militanta kampen försökte sätta press på borgarna. Det var det sätt som även de socialistiska ledarna ideligen under året ställde uppgifterna på: radikal press på kapitalisterna. De skulle ännu i flera månader värja sig mot tanken på att faktiskt ta makten.

Den viktigaste enskilda frågan var den om mat.<sup>3</sup> Efter februarirevolutionen hade importen av säd från Ryssland avstannat, och inflationen gjorde maten allt dyrare. Som vanligt ville de rikare bönderna få bra betalt för sina varor – och som vanligt hade arbetarna och de fattigare bönderna svårt att godta att de skulle få betydligt mindre att äta än de förmögna. Under våren, och allt mer ju längre året gick, började hungern leda till att äganderätten ifrågasattes i praktiken av arbetarmassorna. I Åbo tvångsåldes 200 drittlar smör ur Valios lager den 8 augusti. Det skedde till normala priser och till folk med smörkort, men som första steg var det oroväckande för alla besuttna. Nästa dag hölls en massdemonstration i Helsingfors i protest mot de höga matpriserna. När den fortsatte dagen därefter togs ytterligare ett litet steg på vägen när ett kvarts kilo smör såldes till behövande till ett något lägre pris. Åter visade sig milisen ovillig att låta sig användas mot de fattigas intressen.

Trots borgarnas tal om de rödas våldsbenägenhet var den socialistiska ledningen länge motståndare till all form av arbetarbevapning. Under våren och sommaren motarbetade de aktivt bildandet av väpnade organisationer utöver milisen. Det var inte förrän samhällsupplösningen gått långt, och borgarnas vilja att organisera sig för ”ordningens” upprätthållande blivit allt mera utbredd, som fackföreningsledningen i oktober uppmanade till ordningsgarden, och ända till november innan partiledningen gjorde samma sak. Inte förrän i december antogs officiellt namnet röda garden.

## **Storstrejck**

Den 7 november, enligt den kalender som användes också i Finland, avsattes den ryska provisoriska regeringen. Förutom de andra effekter detta hade på kampen i Finland, medförde det att den påstått lagliga ordningen förlorade ännu en stöttepelare. Tsarens överhöghet hade mer eller mindre övertagits av den provisoriska regeringen. Men vad skulle hända nu? Från borgerligt håll kom idén att, med stöd av 1772 års konstitution, utse en interimistisk regering att förvalta den – med uppdrag att få fram en ny regent. SDP hade konsekvent förespråkat lantdagens överhöghet, och oroades av borgarnas nya, mer auktoritära förslag, med en självständig verkställande makt, inte helt – eller kanske inte alls – underställd lantdagen, och potentiellt en direkt konkurrent. Oavsett om man tycker att påståenden om ”statskupp” var överdrivet, är det uppenbart att borgarnas nya förslag var menat som ett skydd mot att de fattiga massorna skulle kunna driva igenom sina intressen.

Socialisternas nya linje efter valresultatet uttrycktes i deras program *Vi kräver*. Detta bekräftade maktlagen och ogiltigförklarade lantdagsupplösningen, så att makten i väntan på en kommande konstituerad församling skulle utgå från den gamla lantdagen. En viktig faktor bakom den mer radikala linjen var det hårda trycket underifrån. Att massorna krävde handling var något som ledningen var överens om – och som oroade den, vilket de ofta betonade.

Den nya borgerliga talmannen vägrade emellertid att ens ta upp *Vi kräver* till behandling. Samtidigt började den 12 november fackföreningarnas kongress. Det var ingen sovjetkongress, men dock samlades företrädarna för en stor del av arbetarklassen. Diskussionerna dominerades helt av kraven på handling och på en röd regering. Samma krav hade en längre

<sup>3</sup> 3. Soikkanen, *Dokument från finska inbördeskriget*, s. 31–39.

tid och nu allt kraftigare krävts av arbetarorganisationer och massmöten på allt fler håll – i revolutionens starkaste fästen som Helsingfors hade massmöten alltsedan april krävt handling.

Resultatet blev att en storstrejk utropades den 14 november – med det uttalade målet att stoppa borgarnas antidemokratiska planer.

Strejken visade tydligt arbetarrörelsens styrka. I städerna och på många andra håll tog de över makten, eller hade den inom nära räckhåll, medan borgarna var svaga.<sup>4</sup> Arbetarnas revolutionära centralråd, den gemensamma ledning för arbetarrörelsens olika grenar som bildats dagarna innan, diskuterade den uppenbara frågan: ska vi överta makten? Och faktiskt, massrörelsens radikalism var tillräckligt stark och situationen var tillräckligt gynnsam för att de tveksamma socialisterna den 16 november beslutade sig för att ta makten när den låg vid deras fötter. Men tyvärr – modet svek dem och de gjorde en eftergift till den betydande högerflygel som motsatte sig detta. På ett karaktäristiskt sätt beslutade de sig för att istället skjuta upp beslutet till SDP:s extra kongress i slutet av månaden.<sup>5</sup> Den 20 november avblåstes storstrejken under parollen: strejken upphör men revolutionen fortsätter.

### ***Revolutionens möjligheter i november***

Det råder föga tvivel om att detta var det bästa tillfället för arbetarrörelsen att ta över. Trycket nerifrån var enormt, och kampviljan var som störst. De ryska soldaterna var dessutom mindre demoraliserade än de skulle vara i januari. Lättare att mäta är dock den vita sidans beredskap. De var som mest villrådiga, de befann sig längre bort från den kommande vårens militära hjälp i form av vapen och trupper från Tyskland och svenska officerare samt de återvändande jägarna. Deras beslutsamma ledare Mannerheim hade inte ens återvänt till Finland. Framför allt – borgarklassen hade ingen väpnad statsmakt och var längre ifrån att bygga upp en. Den finska borgarklassen var inte ens kompakt emot arbetarrörelsen före storstrejken – delar av agrarerna och ungfinnarna var ännu i början av november beredda att samregera med socialisterna på frågan om självständighet. Storstrejken övertygade dock hela klassen med få undantag om socialisternas akuta farlighet. Tiden fram till det öppna inbördeskrigets utbrott skulle de använda till att alltmer samlas under en fast ledning. Den 27 november tillträdde den nya senaten under Svinhufvud och som skulle ge Mannerheim det mandat han behövde.

SDP skulle däremot använda tiden till ständig tvekan, något som knappast stärkte arbetarklassens beslutsamhet. I stort sett ända tills Finland klövs i två väpnade läger skulle de debattera möjligheten av en koalitionsregering med de mer progressiva borgarna – även om de nu åtminstone hade insett att socialisterna måste dominera. Symptomatiskt är att de socialistiska ledarna vid storstrejkens avblåsande visade sin goda vilja genom att delvis låta avväpna de röda gardena – ett tydligt utslag av en vilja till kompromiss, däremot knappast det bästa sättet att förbereda sig för revolutionär krigföring.

Under storstrejken kunde de röda sannolikt ha tagit makten och befäst den över hela landet relativt enkelt – om de hade haft en energisk och beslutsam ledning.

Ett visst frågetecken kan resas för de vitas starkaste fästen, Karelen och södra Österbotten. Emellertid skulle de vita inte ha kunnat befästa sin makt där utan att avväpna de ryska garnisonerna, och detta kunde de i slutet av januari göra bara tack vare de ryska soldaternas långtgående demoralisering – samt i Österbotten troligtvis Mannerheims uppgörelse med de

<sup>4</sup> Upton, *The Finnish Revolution 1917–18*, s. 153: "It remains true that within 48 hours most of the country was firmly under the control of the local revolutionary committees."

<sup>5</sup> Med Uptons formulering: "The Finnish revolution aborted at 7:00 A.M. on 16 November." (s. 157)



ryska officerarna. I mitten av november hade upplösningen inom armén inte gått lika långt, så de vitas uppgift hade varit betydligt svårare.

Alternativet till att ta makten, för vilket förutsättningarna blev sämre under tiden som följde, hade varit att ställa in sig på en långvarig period av laglighet och ordning utan revolution. Detta skulle ha förutsatt upprättandet av normala kapitalistiska förhållanden – inklusive en ordningsmakt i form av en normal borgerlig stat – normal med den säregenheten att den skulle domineras av de allt mer antisocialistiska skyddskårerna – och således avvärjning av arbetarnas försvarsorganisationer. För detta skulle det ha krävts att arbetarnas krav hade hållits tillbaka, liksom att de mest militanta elementen hade isolerats, med oundviklig demoralisering inom hela klassen. Det skulle också ha krävt en starkare, beslutsam ledning, men en ledning som var beredd att hålla tillbaka den radikala kampen – åtminstone ända tills arbetarna hade tagit makten i de omgivande länderna.

Alternativet till en beslutsam offensiv politik skulle därför ha varit en utpräglad reformistisk politik, som skulle ha uppfattats som ett svek av större delen av arbetarklassen. Högern inom rörelsen, som Tanner, kunde kanske ha tänkt sig detta, men de var varken beslutsamma eller en ledning. Den ledande gruppen kring Manner, Kuusinen och Valpas hade ingen tanke på en sådan lösning. De var oroade över de mest militanta skiktens radikalism, men de var inte beredda att bryta med dem. Problemet var att deras politik med radikal klasskamp som ständig press på kapitalisterna var utopisk. Vid en viss nivå av press, när deras system inte längre kan fungera kommer kapitalisterna oundvikligen att gå till motangrepp. Genom att under hela året skriva att de rika bönderna och borgarna var beredda att svälta ut arbetarna i krasst vinstsyfte, beskriva lantarbetarnas kamp som berättigad, motsätta sig skyddskårerna och ge stöd – om än efter mycken tvekan – till arbetargården samt varna för borgarnas ”kupplaner” hade socialistledarna hjälpt till att skapa den situation som nu krävde beslutsam offensiv eller full reträtt.

Antingen hade arbetarrörelsen att beslutsamt skapa en ny ordning, med fulla rättigheter för de arbetande, eller kapitulation och erkännandet att borgarklassen och de privilegierade skulle leda landet den närmaste perioden.

### ***Uppror mot den lagliga regeringen?***

I de vitas historieskrivning gjorde de röda ett uppror mot den lagliga, demokratiska regeringen. Även de mera balanserade av de historiker som inte är socialister som Jaakko Paavolainen, Heikki Ylikangas och Anthony Upton kan dock till stora delar ifrågasätta denna beskrivning.<sup>6</sup> Det finska styret uppstod ur februarirevolutionen, och redan detta ifrågasätter anspråken på ”laglighet”. Borgarna vann valet i oktober, det är vad deras anspråk grundar sig på. De röda kan å sin sida peka på att de faktiskt hade en majoritet i den tidigare lantdagen, som på ett odemokratiskt sätt upplöstes – med stöd från delar av borgarklassen. Men framför allt slets Finland isär av den alltmer växande klasskampen.<sup>7</sup> Arbetarklassen stod enad på den socialistiska sidan, på den andra sidan stod de välbärgade, de med högre befattningar och i de flesta fall de utbildade. Finland gled obönhörligt och spontant mot inbördeskrig – inte i någon mystisk betydelse av att folkdjupen som i ett trollslag kastar av sig alla ledare och når sitt sanna uttryck, men dock utan att någon central ledning hade kontroll över utvecklingen. Speciellt sveptes socialistpartiet med snarare än ledde processen. Dess ledning och mer radikala flygel, män – det var sannerligen inte många kvinnor i ledande positioner i något

<sup>6</sup> Litteraturen framförallt i Finland har dominerats av segrarnas ”frihetskrigslitteratur”, genomsyrad av den vita propagandan, och den har kontrats av de rödas ”klasskampslitteratur”. För röda veteraners syn på saken, se Palmaer & Mankinen, *Finlands röda garden* (Bokförlaget Oktober 1973).

<sup>7</sup> Med Uptons beskrivning: ”From August onward /.../ the country became increasingly both ungoverned and ungovernable, until by the beginning of November, the society was close to total breakdown.” (s. 102)

läger – som Kullervo Manner, Valpas, Sirola och Kuusinen, var alla på det klara med revolutionens nödvändighet. Samtidigt var de noga med att denna skulle utvecklas och inte medvetet frambringas, och det var sällan utan att beklaga sig de framhöll att de givetvis måste göra sin plikt att gå i täten när revolutionen väl bröt ut.<sup>8</sup>

Den 12 januari 1918 beslutade senaten att den skulle skapa en stark ordningsmakt. Detta är förstas något helt naturligt för borgarna, och ingen speciell blodtörstighet måste förutsättas för detta. Samtidigt är det uppenbart att i den rådande situationen skulle detta av en samlad arbetarklass uppfattas som en enorm provokation, och minst av allt bidra till att minska spänningarna. Detta betonades än mer när senaten den 25 januari beslutade att skyddskåren – slaktargården i arbetarmun – skulle utgöra de nya regeringstrupperna. Även borgarna förberedde sig på strid. I finska Karelen, och speciellt i Viborg nära den ryska gränsen utbröt det väpnade stridigheter, och ett tillstånd av veritabelt inbördeskrig tog form under senare delen av januari. Den 23 januari avväpnades de ryska garnisonerna i Karelen, och en tåglast med vapen som på Lenins anmodan hade skickats till de finska kamraterna medförde en mobilisering av både röd- och vitgardister.

Slutligen tog både den röda och den vita sidan samtidigt, och oberoende av varandra, beslutet att gå till handling. De vitas nyutnämnde överbefälhavare – och de facto ledare under hela inbördeskriget – Mannerheim beslöt att anfälla de ryska garnisonerna i Österbotten samma dag som arbetarrörelsens ledning efter en lång tid av tvekan beslöt sig för att ta makten.

### ***Finland delas i två delar***

Klockan 23.00 den 27 januari 1918 hissades till slut den röda lanternan på arbetarnas hus i Helsingfors som signalen att arbetarklassen skulle ta över makten, enligt det beslut som fattats några dagar tidigare. Som en spegelvänd version av omröstningen den 16 november hade linjen att inte ta makten fått majoritet, men den moderata flygeln var inte beredd att ta över ledningen för arbetarrörelsen och gav efter för dem som ville ta makten. Inbördeskriget var under uppsegling och kunde bara ha stoppats av en mer beslutsam ledning – beslutsam att hindra revolutionen, och villig att offra de rödgardister som förbrutit sig mot det borgerliga samhällets lagar.

Genom beslutet föll makten i de rödas händer i större delen av det mer utvecklade södra Finland. Svinhufvudsenaten hade inte heller tidigare haft någon verklig kontroll över städerna. Den viktigaste faktorn var nu styrkeförhållandena mellan klasserna. I städerna i söder hade de vita ingen chans. Rödgardisterna plockade upp den makt som redan låg inom räckhåll. I de vitas starkaste områden tog dessa makten utan större problem. Däremellan fanns det mera osäkra bygder. Där kunde faktorer som tillgång på vapen eller rent subjektiva faktorer som egenskaperna hos dem som ledde de lokala garderna avgöra. Lokala initiativ kunde därför påverka hur gränsen drogs mellan det röda och det vita Finland – ganska stora delar av det som blev det vita Finland får anses ha varit ganska osäkra. Norr om de vitas huvudstyrkor, i finska Lappland och i norra Österbotten var styrkeförhållandena också mera jämna. Det är svårt att säga vad som kunde ha åstadkommit med mer energiska rödgardistledare, men de röda hade ett tag makten i städer som Torneå och Rovaniemi och var starka i hela regionen, och det krävdes åtskillig möda innan de vita fick kontroll över hela norra Finland. Slutligen stabiliserades dock de fronter som skulle vara i stort sett intakta fram till mitten av mars.

---

<sup>8</sup> Ännu i januari 1918 kunde Turkia sammanfatta partiledningens linje med: vi ska vänta tills revolutionen kommer, men inte sträva mot den, och definitivt inte önska den. (Upton, s. 231)

## **Det röda Finland**

De socialistiska ledarna hade motvilligt tagit makten. Förutom de finska medlemmarna av bolsjevikpartiet fanns det knappast en enda ens i SDP:s vänsterflygel som inte hade vacklat fram och tillbaka. Vid flera situationer som krävde djärva beslut hade de bara lyckats bestämma sig för att inkalla en extrakonferens eller stämma. En alltmer radikal strömning fanns också inom det röda gardets ledning, framför allt i Helsingfors. Även deras inriktning var emellertid problematisk. Snarare än att vinna hela rörelsens förtroende för att leda denna genom de kommande striderna, sköt de i kraft av sin position bland de beväpnade arbetarna den tvekan ledningen framför sig. Denna pressades till att slutligen utropa sig till den nya regeringen – folkdelegationen – men det skapade inte en beslutsam revolutionär förtrupp.



Rödgardister

Socialistledarnas tveksamhet inför djärva åtgärder höll i sig även vid makten. Också den sovjetryska regeringen gick under sin första tid vid makten försiktigt fram med nationaliseringar och annat – med statsmakten tryggt i röda händer måste tilläggas, och utan tanke på samarbete med de borgerliga politikerna. Bankerna nationaliserades emellertid inom kort. Den finska röda regeringen gick inte så långt. Finska statsbanken togs över, men privatbankerna och deras tillgångar rörde de röda inte – trots de allt mer akuta finansiella problemen.

Det röda styret byggde inte på sovjeterna. Istället var det ledningen för partiet och fackföreningarna, utökade med representanter för rödgardisterna som slutligen tog beslutet att ta makten. Detta hindrar inte den revolutionära legitimiteten: hela arbetarklassen och betydande delar av de fattiga bönderna stod bakom sina organisationer, och den främsta uppgiften i den rådande situationen var inte att utarbeta den mest idealiska representationen,

utan att säkra den röda makten. Samtidigt var det uppenbarligen en brist att inget organiserat uttryck för hela den arbetande, även oorganiserade, befolkningen fanns, som det bästa uttrycket för deras verkliga stämningar likväl som en arena för dra in dem i kampen – och slutligen efter segern som det bästa sättet att organisera arbetarmakten. Det som i viss mån hjälpte till att skapa vissa sovjetliknande organ var tjänstemännens omfattande strejk och motvilja att stödja det röda styret. Här som på många andra områden visade den röda regeringen en större tafatthet än vad som borde förekomma under ett inbördeskrig, men till viss del började de gamla ämbetsmännen att ersättas med valda arbetarorgan.

Det utkast till konstitution som förberetts av den framtida ”ledaren” för Stalins Komintern, Kuusinen, gav ett tydligt exempel på hur den revolutionära regeringen betraktade sina uppgifter. Makten skulle ligga hos det folkvalda parlamentet, regeringen skulle vara strikt verkställande och presidenten skulle inte ha några speciella befogenheter. För att bekräfta alla viktiga punkter skulle folkomröstningar hållas. Socialism stod det inte så mycket om. För en vitgardist är det naturligt att tolka konstitutionsförslaget som ett bedrägeri för att lura folk tillräckligt länge för att vinna kriget. Detta vore felaktigt: utkastet avspeglade den idealistiska syn som inte ens ett öppet klasskrig förmådde lösgöra socialistledarna ifrån. De släppte inte sin uppfattning att landet ännu inte var moget för socialismen, och att de arbetande klassernas röstövervikt skulle räcka för att säkra framtida socialistiska valsegrar. Ett visst motsägelsefullt drag fanns i att utkastet hävdade att inte ens en valseger kunde ge mandat till att återinföra minoritetsstyre, och det antydde att nya revolutioner i så fall vore berättigade. De utvecklade dock inte detta till en konsekvent revolutionär realism.

I mars undertecknades ett fördrag mellan Sovjetryssland och det röda Finland – socialistiska arbetarrepubliken som de något motvilligt gick med på att kalla sig efter att Lenin hade insisterat. Den finska ledningen var inte beredd på någon form av federation, och deras kvardröjande nationella böjelser visade sig bland annat i att de insisterade på gränsjusteringar. De var också skeptiska till att ge alla ryska arbetare som bosatte sig i Finland fulla politiska rättigheter. Alla finska arbetare och bönder som slog sig ner i Sovjetryssland skulle däremot erhålla fulla politiska rättigheter. Finland däremot begränsade sig till att lova att de ryska medborgare som flyttade dit skulle få politiska rättigheter ”på så lätta villkor som möjligt”.

### ***Revolutionens omedelbara uppgifter***

I sina analyser av 1848–49 års revolution i Tyskland betonade Engels nödvändigheten för revolutionärer att när upproret väl var i gång handla djärvt och offensivt, vilket Lenin hänvisade till 1917.<sup>9</sup> Samma sak tryckte Marx på i sina råd till Pariskommunen 1871. Den följde dock inte hans råd att gå till offensiv mot regeringstrupperna, med det förutsedda resultatet: Versaillesregeringens trupper samlade sig och krossade Pariskommunen i den värsta vita terror som Europa hade skådat. Detta skulle visa sig som blott den mest tragiska av parallellerna mellan Pariskommunen och den finska revolutionen.

De bästa förutsättningarna för en röd seger i hela Finland fanns som sagt under storstrejken i november. I slutet av januari 1918 var borgarna mer samlade och beslutsamma, medan situationen för de röda snarast hade försämrats. Detta betyder inte att möjligheterna var borta när inbördeskriget väl bröt ut. En beslutsam revolutionär regering skulle djärvt ha gått på offensiven, innan de vita hunnit samla sig. Fortfarande låg flera fördelar på den röda sidan.

---

<sup>9</sup> Friedrich Engels, *Germany: Revolution and Counter-Revolution* (International Publishers 1969). Texterna var dock publicerade under Marx namn, varför Lenin när han hösten 1917 studerade upprorets teori och praktik inte visste ett Engels var författaren.

Röda gardet hade mobiliserat fler än det vita.<sup>10</sup> Industrikapaciteten låg i arbetarnas händer, vilket inte minst innebar att det bara var dem som kunde göra riktiga pansartåg – en viktig faktor i ett krig som i så hög grad fördes över järnvägarna. Framför allt led de vita av stor brist på vapen, ända tills den stora leveransen från Tyskland den 17 februari. De hade fått en stor tysk vapenleverans den sista oktober året innan, och sedan hade de övertagit de ryska soldaternas vapen i det vita Finland, men bristen var stor, särskilt på ammunition. De röda hade visserligen också brister på det området – men hjälpen från Ryssland befann sig närmare än den från Tyskland. Före mitten av februari hade den röda ledningen tyvärr inte insett vilka behov de hade, vilket sammanhörde med att de inte insåg behovet av en militär offensiv – de inledde inbördeskriget i tron att deras reformprogram skulle vara tillräckligt för segern. När de väl klargjorde sina behov för sina ryska kamrater fick de åtskilliga leveranser. 50 000 gevär skickades i slutet av februari, och när Adolf Taimi kom till Petrograd för en andra beställning instruerade Lenin krigskommissariatet att till fullo möta hans önskemål beträffande vapen.

En faktor som blev betydelsefull var bolsjevikledningens brist på intresse för Finland. Det var naturligt att huvudfokus skulle ligga på Petrograd och Ryssland, men man kunde ha önskat att de mer uppmärksamt hade följt den finska utvecklingen. Under hösten 1917 var Lenin under en tid i Helsingfors, och skulle ha haft gott om tid att sätta sig in i situationen och bekanta sig med de finska ledarna, och att sätta sig in i samt bestämt påpeka för de finska socialisterna behovet av en militär offensiv skulle ha varit välgörande. Detta torde också hänga samman med den inledningsvis oklara linjen gentemot Finland.<sup>11</sup>

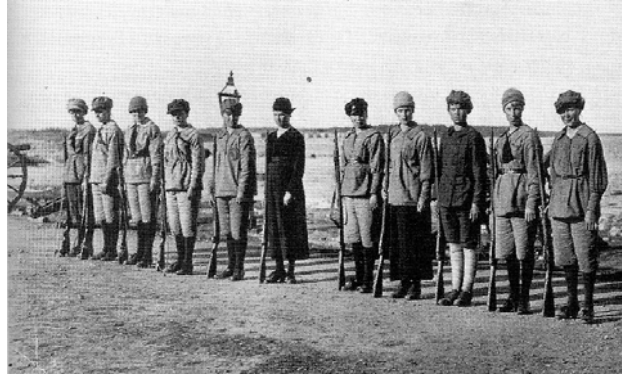
Då kriget i så stor utsträckning var beroende av tåg för truppförflyttning – vägnätet var dåligt utbyggt, och marken var ännu snötäckt – var kontrollen över den dåligt utbyggda järnvägen en av de viktigaste faktorerna. Den röda ledningens brist på initiativ blev här en militär blunder av stor omfattning. De vitas militära situation skulle ha varit avsevärt sämre om rödgardisterna hade lyckats skära av järnvägen mellan de vitas två starkaste områden, södra Österbotten och finska Karelen. Det saknades inte heller förutsättningar för en offensiv i området. I Jyväskylä, Haapamäki med flera platser var de röda starka, och i Varkaus tog de rent av makten. Det röda Tammerfors kunde ha skickat förstärkningar.

En röd offensiv i centrala Finland kunde således ha avskurit de vitas två huvudstyrkor, flyttat fronten avsevärt norrut och därmed fått betydande förstärkningar i form av de röda arbetare och bönder som bodde i området – som nu blev helt neutraliserade när de vita tog kontrollen. Istället kunde områdes resurser ställas till kontrarevolutionens förfogande. Inte minst skulle de vitas militära – och faktiska – högkvarter i Säinäjäki ha varit avsevärt mer hotat om de röda hade trängt upp norrut längs järnvägen. Naturligtvis finns inga garantier att de skulle ha lyckats, revolutioner åtföljs aldrig av garantier, men det var här de bästa möjligheterna fanns, och flera faktorer talar för att utsikterna var goda.<sup>12</sup> Det var just en energisk ledning som förstod de grundläggande militära nödvändigheterna som fattades.

<sup>10</sup> Sammanlagt under kriget mobiliserades omkring 100 000–140 000 rödgardister, även om alla inte gick att få iväg till fronten.

<sup>11</sup> Se avsnittet ”Bolsjevikernas politik” nedan.

<sup>12</sup> Men Uptons bedömning: ”the substantial forces of Red Guards and Russian soldiers in Tampere [Tammerfors] could easily have rushed out a force to Haapamäki and secured it.” (*The Finnish Revolution 1917–18*, s. 280).



Kvinnliga rödgardister

De rödas brist på beslutsam handling visade sig kanske tydligast av allt i att de inte lyckades gripa en enda medlem av Svinhufvuds senat – trots att den sammanträdde i Helsingfors hela dagen som föregick det officiella röda maktövertagandet samma kväll! Istället för ett dråpslag mot den vita ledningen gavs denna således möjlighet att både utnämna Mannerheim till överbefälhavare och mana tjänstemännen till den strejk som skapade avsevärda problem för det röda styret.

### ***Den småborgerliga kontrarevolutionen***

Det finska inbördeskriget var ett utpräglat klasskrig. På den ena sidan stod en enad arbetarklass, som naturligt nog hade stort stöd bland de fattigaste bönderna och landsbygdens proletärer och halvproletärer. Arbetarrörelsen var än så länge enad, med ett parti och en fackförening. Även om betydande delar av SDP:s ledning var tveksamma till revolutionen var det mycket få av dem som av den anledningen övergick till klassfiendens sida under kriget. När den vita lantdagen återsamlades i maj 1918 fanns exempelvis endast en av de 92 socialistiska delegaterna närvarande. Strax efter den vita segern skulle arbetarrörelsen splittras, med ett legalt socialdemokratiskt parti som avsvor sig allt vad revolution heter, och ett underjordiskt kommunistparti., men få socialister gick över till fienden medan kriget pågick.

Den vita sidan leddes av de privilegierade och rika klasserna, och i större delen av Finland var det borgare, studenter, rikare bönder och affärsinnehavare som utgjorde skyddskårerna. Det finns dock viktiga undantag. I de områden där de frivilliga skyddskårerna var starkast utgjorde deras huvuddel av arbetande, inte särskilt rika småbrukare. I Karelen – området som ligger närmast ryska gränsen – och ännu mer i södra Österbotten var klassmotsättningarna mindre utvecklade. Speciellt i södra Österbotten saknades de fattigaste och jordlösa bönderna, liksom godsägarna och de rikaste bönderna. En av anledningarna härtill var att de fattigaste hade emigrerat till Amerika. Området dominerades därför av självägande, arbetande bönder – en utpräglat småborgerlig sammansättning således. Dessa hade inget otalt med städernas arbetare, och de var inte utpräglat antisocialistiska – även om trakten dominerades av väckelserörelser och därför motsatte sig socialisternas ateism. Det var istället under paroller om frihetskrig mot ryssarna de stred. Ingenstans trodde de stridande så hårt på de vitas propaganda som här.

Det var i första hand de frivilligt mobiliserade skyddskårerna från södra Österbotten som stoppade den röda sidans utbredning, och som höll fronten tills den vita ledningen lyckades skapa en mera tränad värnpliktsarmé som slutligen krossade revolutionen.

Sedan den franska revolutionen har Vendée varit en symbol för massbaserade, kontrarevolutionära bondeuppror. De fattiga böndernas uppror mot den revolutionära franska regimen

slogs dock ner och kunde inte hejda omvälvningen. För riktigt allvarliga kontrarevolutionära bonderörelser har därför den finska historien skapat en ny symbol: södra Österbotten.

### ***Revolution och militär strategi***

Den militära strategin är för en marxist underordnad den revolutionära politiken. Det är på politisk grund vi samlar våra krafter, och underminerar motståndarens. Detta innebär dock inte att de militära frågorna kan reduceras till politik – lika lite som vår politik kan reduceras till ekonomi och sociologi. De militära frågorna är en separat sfär, som under ett öppet inbördeskrig kan få en avgörande betydelse. En seger på den militära fronten skapar möjligheterna att lösa de politiska frågorna. En röd militär seger skulle således ha skapat tillfälle att direkt komma i kontakt med och organisera Finlands alla fattiga bönder och de arbetare som fanns i norr, det hade gett arbetarregeringen kontroll över hela landets tillgångar samt visat trilskande borgare att motstånd var lönlöst. Omvänt skapade den vita segern möjligheterna för kontrarevolutionen att lösa krisen på sitt sätt – en möjlighet de utnyttjade till fullo.

Det hade allmänt ansetts bland progressiva människor alltsedan franska revolutionen att de hierarkiska arméerna skulle ersättas av en demokratisk milis eller allmän folkbeväpning. Detta ingick också i Andra Internationalens program, och såväl bolsjeviker som mensjeviker höll fast vid det. Noteras bör dock att det ingick i minimiprogrammet – det ansågs inte som ett socialistiskt krav och ska således inte blandas ihop med krossandet av den borgerliga staten. Ett syfte med folkbeväpningen hade varit allmänt frihetligt: hindra att militären användes emot folkets intressen. Det skapades också snart en något romantiserad syn på de franska revolutionära arméernas segrar 1792–94, uppfattningen att en fullt demokratisk organisering och revolutionär entusiasm automatiskt skulle skapa en mer effektiv militär styrka. Så hävdade mensjeviker och socialistrevolutionärer att de friare förhållandena efter februarirevolutionen skulle medföra ett effektivare militärt försvar mot Tyskland, och bolsjevikerna framhöll att sovjetmakt skulle medföra att de röda styrkorna i och med detta skulle bli mer effektiva.

Väl vid makten tvingades bolsjevikerna snabbt dra delvis andra slutsatser. Visserligen genomförde de den fulla demokratiseringen av de militära styrkorna, och detta verkade också vara ett effektivt sätt att driva kontrarevolutionärerna på flykten – så länge dessa var dåligt organiserade. Krasnovs kosacktrupper skingrades på väg mot Petrograd, Kaledins donkosacker besegrades och sovjetmakten spred sig obönhörligen ända bort i Sibirien. Det förhöll sig annorlunda när den tyska armén gick på offensiven i februari 1918.<sup>13</sup> De andra- och tredjesorteringens trupper som inte ansågs dugliga att sättas in på väst-fronten svepte med lätthet undan de röda trupperna i vad general Hoffman kallade ”det mest komiska krig jag har skådat”. Den ryska armén var vid det här läget till största delen upplöst, och att mobilisera frivilliga – och än mer skapa en disciplinerad militärstyrka av dem – visade sig betydligt svårare än vad som hade antagits.

Den finska erfarenheten bekräftade att uppmaningar att frivilligt kämpa för arbetarklassens sak inte var tillräckligt. Det röda gardet bildades, liksom de röda gardena i Petrograd och i andra ryska städer, på frivilligt medlemskap, val av befälhavare och fullt demokratiska diskussioner om vad som skulle göras. Bristerna ur militär synpunkt var uppenbara: order om anfall diskuterades ibland i timmar innan de – för det mesta – utfördes, och många var de garden som ansåg sig ha rätt till permission när de hade behövts vid fronten. Inte minst tog de beväpnade arbetarna med sig sin nyvunna 8-timmarsdag i fält. Efter en hård dag vid fronten

<sup>13</sup> Det är dock felaktigt att hävda att den specifikt militära faktorn först visade sig vid den tyska offensiven. Trots en enorm numerär övervikt misslyckades de röda trupperna att krossa Kornilovs, senare Denikins s. k. frivillig-armé – som därför kunde växa till det inbördeskrigets största kontrarevolutionära hot.

ansåg de sig ha rätt till ledighet, snarare än att fullfölja de militära möjligheterna. Förhållandena i det vita gardet var än så länge till stor del desamma, även där valdes befälhavare och slaktarna ansåg sig ha rätt att bestämma över krigföringen – vilket visar att en militär styrkas interna struktur inte i sig själv kan bestämma dess karaktär.

Speciellt hade båda sidor svårt att skapa en offensiv styrka. Det var mycket skjutande från skyddade positioner och från långt håll, och därmed stor ammunitionsåtgång, men förvånansvärt få dödsfall. Ändå var det på offensiven de röda skulle ha behövt gå. Tiden talade för de vita.

### ***Entusiasm och disciplin***

Givetvis är revolutionär entusiasm en viktig – helt avgörande – faktor för varje röd styrka. Detta var således en av bolsjevikernas viktigaste uppgifter i Röda armén, och mycket kraft lades ner på agitation och propaganda. Speciellt mobiliserades kärnor av kommunistiska kadrer som, vilket krigskommissarie Trotskij var mycket tydlig med, inte skulle ha några privilegier annat än rätten att gå i främsta ledet och vara först under fiendens eld. Vid avgörande frontavsnitt sattes ständigt självuppoffrande kommunister in för att leda och inspirera de mindre hängivna kämparna. Detta byggde just på att det fanns ett disciplinerat kommunistiskt parti. Däremot är inte revolutionär entusiasm i sig liktydigt med militär disciplin – och den kan inte på ett abstrakt plan påstås vara överordnad. När frågor avgörs med vapenmakt måste just en militär disciplin skapas – den revolutionära hängivenheten är för oss en nödvändig grund för detta, men räcker inte som ersättning. Röda armén började snart införa tvångsmobiliseringar, rätten att diskutera order vid fronten avskaffades liksom val av befälhavare. Framför allt klargjordes att det var liktydigt med förräderi att överge fronten under strid.

Det finska röda gardets bästa organisatörer införde delvis liknande åtgärder. De som trotsade order och ville fly från fronten hotades med en kula från den egna sidan, och skyttekedjor lades bakom den främre, för att hindra denna från att upplösas. Naturligtvis kan ingen ha rätt att på eget bevåg överge slagfältet, och hjältedåd blir mycket enklare om man vet att kamraterna bredvid inte sviker. På så sätt hölls fronten upprepade gånger, där den annars skulle ha upplösts i panik. Men ofta fanns inte tillräcklig kraft att sätta bakom orden. Det räckte inte i slutändan för att hindra fronten från att bryta samman. Inte minst fanns det hela tiden betydande grupper av rödgardister som var ovilliga att överhuvudtaget åka till fronten. Detta är visserligen förståeligt – dessa hade i stor utsträckning gått med för att försvara hembygden, inte för offensiva operationer – men inte desto mindre ödesdigert för den finska arbetarklassen.

En viktig faktor i detta var bristen på kompetent militär ledning. Den finska armén upplöstes 1901, varför utbildade officerare var en bristvara på båda sidor. De röda hade ett mindre antal män som tjänstgjort i den ryska armén, förutom det fåtal ryska officerare som ställde upp för arbetarna. Ett substitut fanns dock i form av de mest beslutsamma och främsta organisatörerna bland revolutionärerna, som Eino Rahja, Mikko Kokko, Aatto Koivunen, Verner Lehtimäki och inte minst det röda Tammerfors befälhavare, sågverksarbetaren Hugo Salmela. Dessa ledde några av de mest stridsdugliga röda styrkorna. Även det militära problemet är för den röda sidan i grunden politiskt. En målmedveten revolutionär ledning skulle systematiskt ha valt ut och samordnat de begåvade organisatörerna, liksom de med största beslutsamhet skulle ha anlitat största möjliga antal utbildade militärer. Ju snabbare de hade agerat, desto större utsikter för att lyckas – inte förrän i slutet av februari började de vita samla på sig en militär kader och rikligt med vapen.





Mannerheim

### ***Den vita arméns offensiv***

När lantdagen hade upplösts i augusti och socialisterna hade misslyckats med att återsamla den avgick de ur senaten. Det kan naturligtvis anföras många argument för detta, och det är sant att alla försök att utgöra ett gemensamt styre med borgarna blev alltmera farsartade. Samtidigt var det nu som borgarna på allvar började inse nödvändigheten att använda regeringsställningen för sina klassytten. Med socialisterna borta kunde senaten ge sitt direkta stöd till att bygga upp skyddskårerna. Den aristokratiska och militaristiska Mannerheim, när han i slutet av januari utsågs till de vitas överbefälhavare, var inte nöjd med de odisciplinerade skyddskårerna. Han drev igenom att en mer effektiv styrka skulle byggas upp med värnplikt i de vita områdena. En viktig stomme blev de jägare som återvände i slutet av februari, samt några företrädesvis svenska officerare som utgjorde större delen av hans stab. Det fanns inte så mycket tid till träning som han skulle ha föredragit, men dock tillräckligt för att göra den vita armén till en mer effektiv styrka än de röda gardena. Detta blev den vita sidans avgörande fördel – det var denna armé som intog det röda Tammerfors, och som tillsammans med tyska trupper krossade det röda Finland.

Så sent som i mitten av mars försökte de röda i närheten av Tammerfors att gå på offensiven för att erövra Haapamäki, och därmed järnvägsförbindelsen till Karelen, och hota det vita högkvarteret. Detta förbyttes dock snart i en vit offensiv: från den 16 mars gick de vita obönhörligen framåt i denna avgörande sektor och närmade sig Tammerfors, som slutligen föll den 6 april. Samtidigt hade en tysk styrka under von der Goltz landstigit i Hangö den 3 april, och en mindre trupp under Brandenstein i Valkom. De röda pressades nu obönhörligen bakåt. Helsingfors intogs den 11–14 april av företrädesvis tyskar – vilket emellertid innebar

att den vita hämnden blev betydligt mildare än i Tammerfors och andra platser som togs av vitfinnarna.

I början av maj hade den vita kontrarevolutionen segrat i hela Finland, och bara de revolutionärer som lyckats fly till Ryssland undkom den fruktansvädra vita hämnden.

### ***Revolution och klasshat***

Det måste erkännas att klasshat i dess mer primitiva former var en viktig faktor i mobiliseringen av de röda styrkorna i det finska liksom i det ryska inbördeskriget, och kommer så att vara, i högre grad ju fattigare och råare förhållanden de förtryckta är uppfödda under. Detta är dock också ett problem, då det får skadliga uttryck. Revolutionärt våld är och kommer att förbli nödvändigt så länge borgarnas klassmakt finns kvar, men för mycket av den varan, liksom felriktad terror, kan lätt bli kontraproduktiv. Likväl som den kan skingra motståndarsidan kan den, om den övertygar skikt vi annars kunde neutralisera om att våldsamt motstånd är enda möjligheten, pressa in dessa i den aktiva kontrarevolutionen. På så sätt medförde i Ryssland alltför svepande åtgärder mot kosackernas privilegier att även skikt av de fattigare bland dem slöt sig till den vita sidan, liksom ett utbrett hat mot alla officerare övertygade många av dem att samexistens med den röda makten var omöjlig.

Inte minst kommer ett överdrivet användande av röd terror att demoralisera den egna sidan – det är just mot klasssamhällets grymheter som den stora massan av arbetare revolterar. Således måste såväl alltför hatiska arbetare, liksom äventyrare och asociala och kriminella element som oundvikligen i viss mån kommer att dras till båda sidornas väpnade styrkor hindras från att få det fria spelrum de skulle önska. Detta är den andra viktiga anledningen till att man inte kan göra de revolutionära styrkornas demokratiska organisation till en överordnad princip – att de röda styrkorna inte diskrediterar sig i den arbetande befolkningens ögon är i slutändan viktigare än att varje röd soldat känner sig delaktig i truppernas beslut. Dessutom måste den revolutionära politiska makten ovillkorligen vara överordnad den militära.

### ***Den röda terrorn i Finland***

I borgarnas propaganda var den röda regeringen en diktatorisk samling, med smak för terror. Detta är en grov lögn. Den finska socialdemokratien hade från början haft mer rikligt med höga demokratiska ideal än realism. Inte ens inbördeskriget, innan det avlöstes av den vita terrorn, förmådde ändra på detta. Också den ryska revolutionen hade omgående avskaffat dödsstraffet. Bolsjevikerna var dock tillräckligt realistiska för att snart ta det i bruk i det uppblående inbördeskriget, även om de drog sig för detta under det första halvåret vid makten. Den finska röda folkdelegationen var däremot konsekvent emot avrättningar. De insåg det nödvändiga i vapnets bruk vid fronten, men att avrätta vita fångar ville de inte veta av. Revolutionära domstolar upprättades, men trots den hårda behandling som efter kriget väntade dem som deltagit i dessa var de straff som utdömdes anmärkningsvärt låga.

Samtidigt fanns det en verklig röd terror. Bland de fattiga arbetarna och bönderna hade genom åren ett avsevärt klasshat samlats, och om detta inte disciplineras kan det under en revolution få betydande utlopp. Den vita sidan gjorde en stor sak av röda illdåd, och de drog sig sällan för avsevärda överdrifter. Inte minst efter inbördeskrigets slut, med uppenbart syfte att skyla över den egna terrorn, spreds en uppsjö rena fantasiprodukter om röda grymheter. Däremot kan det inte förnekas att gagnlösa och godtyckliga avrättningar skedde i en ibland avsevärd skala – under hösten 1917, från det första den 24 september, drabbade de politiska morden faktiskt i högre grad de vita. Jaakko Paavolainen kommer fram till 1 649 mord begångna av

de röda under hela perioden.<sup>14</sup> Den röda terrorn blev grundligt utredd av segrarna, och siffran är därför att betrakta som slutgiltig. Det ska observeras att detta inkluderar alla avrättningar som var nödvändiga och befogade i det blodiga inbördeskriget. Det ska också betonas att denna terror inte på något sätt var sanktionerad uppifrån. Anthony Uptons noggranna undersökningar lyckades bara hitta en artikel i den röda pressen som stödde röd terror. Den röda ledningen förmådde inte vidta effektiva motåtgärder, men i intet fall var det den som uppmuntrade till terror.

Den röda terrorn var ganska godtycklig och drabbade främst landsbygden. Större delen av den finska borgarklassen drabbades knappt alls<sup>15</sup> – vilket förstås inte hindrade den från att skrika i högan sky. Städernas rika befolkning kunde fortsätta att leva och äta bättre än några andra, utan att deras tillgångar beslagtogs, och de kunde utan större problem träffas och diskutera. General Mannerheims syster Sophie i det röda Helsingfors kunde inte bara träffa sina klassfränder – hon lyckades också att via Sverige hålla kontakten med sin bror, de vitas högste ledare. De vita lyckades organisera militärt spionage, som meddelades till de vita styrkorna – och till och med sätta åtskilliga av Sveaborgs kanoner ut bruk! Uppenbarligen hade ett visst mått av ändamålsenlig terror varit en militär nödvändighet. Den mest systematiska åtgärd som den röda regeringen genomförde var att stänga den borgerliga pressen. Däremot gick de inte så långt som till att konfiskera de borgerliga tidningarnas tillgångar och lager. Detta fick den absurda följden att arbetartidningarna led en skriande brist på papper och tryckpressar, medan dessa saker låg orörda i de vitas händer – detta under ett väpnat klasskrig!

Således var den röda terrorn tillräckligt utbredd för att orsaka skada i form av att egga de vita trupperna – men långt ifrån så centraliserad och systematisk som hade krävts för att göra den effektiv.

### ***Den vita terrorn***

Förhållandena var annorlunda på den vita sidan. Deras högste ledare – militärt, och så länge inbördeskriget pågick de facto – var inte någon sentimental pacifist, snarare så långt ifrån det man kan komma. Baron Gustaf Mannerheim kom från den högsta aristokratin, även om hans svensktalande familj hade förlorat i inflytande i takt med att de finsktalande tog över bland den finska överklassen. Till skillnad från huvuddelen av de vita ledarna var han inte antirysk och protysk – han hade tjänat tsaren i trettio år och nått graden generallöjtnant. Under denna tid hade han inte på minsta sätt arbetat för Finlands frigörelse.

Efter oktoberrevolutionen hade han sökt ett sätt att kämpa mot bolsjevikerna. Att han gjorde det i Finland under ett påstått frihetskrig mot Ryssland var på sin höjd sekundärt. Den vita ledningen saknade socialisternas hänsyn mot sina motståndare. Från början klargjordes den officiella vita linjen – alla som deltog i upproret var förrädare, och kunde inte vänta sig annat än det hårdaste straff. Medlingsförsök utifrån avvisades bryskt, då det var otänkbart att förhandla med förrädare. Även de röda hade vid några tillfällen avrättat fångar som hade kapitulert. I Varkaus i krigets öppningsskede hade de omringade röda genomfört deras sidas enda avrättningar av gisslan, och i Suinila hade en grupp rödgardister skjutit vita som kapitulert, innan de hindrades av sina kamrater. Men detta hade inget stöd uppifrån. För de vita var detta snarare regeln, och speciellt i början av kriget var det ofta officerarna som gick i täten.

<sup>14</sup> Den mest noggranna undersökningen av båda sidornas terror har gjorts av Jaakko Paavolainen, i förkortad version på svenska i *Röd och vit terror* (Stockholm 1986).

<sup>15</sup> En litet fåtal städer, som Helsingfors och Viborg hade ett litet antal dödade borgare, men den röda terrorn var även där långt ifrån systematisk.

Under den vita offensiven i mars som ledde fram till Tammerfors avrättades regelmässigt de tillfångatagna röda, i Länkipohja och Korkeakoski med flera platser.<sup>16</sup> Detta var utan tvekan en viktig anledning till att den röda fronten så snabbt bröt samman – de var livrädda att tillfångatas, då detta sannolikt ledde till en kula i skallen eller i hjärtat. Inte minst den höga andelen dödade rödgardister med så välplacerade kulor vittnar om avrättningar snarare än om dödsfall i strid. Visserligen försökte den vita ledningen i slutet av mars, vid inledningen av slaget om Tammerfors att i viss mån begränsa avrättningarna. Detta har bland annat sin förklaring i att den vita terrorn, som tidigare fick till följd att de röda flydde, nu började få motsatt effekt. I det omringade röda Tammerfors fanns inte längre någonstans att fly, och en hägrande avrättning var för många inget frestande alternativ till att stanna på sin post.

Men ska inte heller överdriva den vita ledningens nyfunna humanism. Åt röda befälhavare, agitatorer och – framförallt – ryssar<sup>17</sup> gavs ingen nåd. Att dessa sköts utan rättegång fick till naturlig följd att det ofta räckte med att bli utpekad av någon för att bli skjuten på fläcken. Under hela kriget gällde att de som bar sin socialistiska partibok – ett parti som månaderna innan fått nära hälften av alla röster! – bara hade en kula att vänta. Ylikangas beskriver utförligt den vita mordorgie som åtföljde intagandet av Tammerfors. Denna fick en ytterligare skjuts när Tammerfors förnedrade – av sina förlorade privilegier, inte av röd terror som i stort sett hade saknats i staden – borgare fick vapen och tilläts delta.<sup>18</sup>

Den vita terrorn utreddes på intet sätt lika grundligt av segrarna, och är därför svårare att beräkna exakt. Paavolainen kommer fram till en uppskattning på 8 380 avrättade röda. Som Ylikangas noga visar har de som avrättats direkt efter strid ofta inte inräknats, likaså har många skjutna bokförts som ”flytt till Ryssland”. Paavolainens siffror är därför en minimi-uppskattning – den verkliga siffran ligger sannolikt en bra bit högre. Till dessa ska läggas den enorma dödligheten i de läger som efter kriget uppfördes för att inhysa krigets förlorare. Av de minst 80 000 arbetare och fattiga bönder som spärrades in – kom ihåg att Finland bara hade haft 110 000 industriarbetare! – dog omkring 12 500 människor. Dessa avrättades inte, om vi bortser från det ansevärdiga antal som summariskt sköts för att de bröt mot lägrens regler, såsom att titta ut genom fönstren när de inte fick. Den katastrofala trängseln, avsaknaden av hygien och framför allt bristen på mat kan däremot helt tillskrivas de vita segrarna. Inte nog med att behovet av föda hos de röda fångarna hade beräknats på mesta möjliga optimistiska sätt – istället för prima råvaror var maten ofta rutten, havren innehöll betydligt mer än de ätliga kornen, och dessutom förbjöds anhöriga att ge fångarna matpaket. Den vita terrorn, både de avrättade och de som dog i lägren, dödade således allra minst 20 000 – och kan mycket väl ha varit närmare 30 000. Detta är i klass med den ursinniga vita terrorn efter Pariskommunens nederlag 1871 – det skulle krävas fullt utvecklade fascism för att på europeisk mark överträffa detta.

<sup>16</sup> Mer utförligt om den vita offensiven och avrättningarna i Heikki Ylikangas utmärkta *Vägen till Tammerfors* (Atlantis 1995), s 110–187.

<sup>17</sup> Hatet mot ryssarna hade en tydligt rasistisk prägel. I slutet av kriget piskades folkmordsstämningar upp på sina ställen, och även en del vita ryssar avrättades.

<sup>18</sup> Om Tammerfors fall och den perversa vita mordorgien se Ylikangas, *Vägen till Tammerfors*, s. 355–432, och speciellt s. 433–448.



Tillfångatagna rödgardister i Tammerfors

### ***Den vita segrans resultat***

Den vita segern ledde inte till fascism. När den rasande kontrarevolutionen fått sitt stabiliserade sig ett slags borgerligt demokratiskt system – med en stat som leddes av vitgardister, och med att kommunistparti som var förbjudet ända fram till nederlaget mot Sovjetunionen 1944. 67 000 röda dömdes efter kriget till någon form av straff, och även om de flesta benådades efter några år hade många förlorat sina medborgerliga rättigheter. Det omedelbara resultatet av kriget blev annars att Finland – trots de vitas prat om ”frihetskrig” – blev en tysk lydstat. Den dominerande strömningen i den vita ledningen var protysk. De vita styrkorna hade vunnit kriget till stor del med tysk hjälp. Jägarna var utbildade i tyska armén, det var till stor del med tyska vapen som de röda besegrades – och i april landsteg två tyska styrkor i Finland, varav den största utgjordes av 10 000 utbildade soldater.

Tyskland spelade således en betydligt större roll i kriget än ryssarna. I gengäld lovades Tyskland mycket förmånliga handelsvillkor med Finland med delvis kontroll över utrikespolitiken, samtidigt som den finska armén skulle byggas upp under kontroll av tyska officerare. Som kronan på verket valdes en bayersk prins till kung av Finland, och han ansåg sig underställd den tyska kaisern Wilhelm II. Endast Tysklands nederlag i världskriget lösgjorde Finland från statusen som tysk satellit.<sup>19</sup>

### ***Betydelsen av en röd seger***

Finland var ett litet land i Europas utkant och hade föga utsikter att någon längre tid överleva som isolerad revolutionär stat. Den finska revolutionens enda möjlighet var att länka sitt öde till den ryska revolutionen, som en kontingent – med Lenins formulering – i den socialistiska världarmén. Att utreda vad det röda Finlands seger kunde ha fått för betydelse blir med nödvändighet spekulativt, men kan ändå baseras på fakta. Inte minst skulle Sovjetryssland ha kunnat dra nytta av några av det forna tsarrikets bästa industrier, med åtföljande militant och välorganiserad arbetarklass. Både fungerande industrier och kunniga arbetare var en bristvara under ryska inbördeskriget. Dessutom skulle Petrograd inte ha levt under ständigt hot från det vita Finland – i stället skulle staden ha skyddats av en pålitlig röd bas. Inga vitfinnar skulle ha skickats till de baltiska områdena för att slå tillbaka sovjetmaktens utbredning, istället skulle den finska hjälp som hade skickats tillfallit de baltiska revolutionärerna, vilka alltid hade varit starka. Detta skulle mycket väl ha kunnat ändra utgången av revolutionen i dessa områden.

<sup>19</sup> Upton, *The Finnish Revolution 1917–18*, s. 534f: ”White Finland had become a dependency of imperial Germany /.../ what they had got was a mockery of an in-dependent state.”



Dödade rödgardister i Tammerfors

Judenitj offensiv mot Petrograd hösten 1919 skulle inte ha kunnat utvecklas till något större hot med ett rött Finland nästgårds. Vidare är det osannolikt att de vita styrkorna i Murmansk och Archangelsk i norra Ryssland överhuvudtaget skulle ha kunnat uppstå – och det är osäkert om Polen skulle ha vågat sig på någon offensiv 1920 mot en starkare motståndare. Kort sagt kunde varje sektor i den ryska revolutionens inbördeskrig ha avlöpt lite smidigare och kostat mindre blod och förödelse – och således skulle utsikterna för en mer gynnsam utveckling efter inbördeskriget ha varit bättre. Med andra ord: en röd seger i Finland kunde ha blivit en betydelsefull tyngd i världsrevolutionens vågskål.

### ***Den svenska arbetarrörelsen***

Sedan maj 1917 hade den svenska arbetarrörelsen varit uppsplittrad i det gamla SAP och i det nya Socialdemokratiska Vänsterpartiet – som sedan skulle byta namn till Sveriges Kommunistiska Parti. Inom den svenska arbetarklassen fanns en enorm sympati för de finska klassbröderna och -systrarna. Det var däremot bara vänstersocialisterna som klart tog ställning för de finska socialisterna i kriget. SAP, som numera befann sig i en regeringskoalition med liberalerna, intog en mer kritisk hållning. Privat erkände Branting och hans närmaste kamrater att de inte önskade se en revolutionär seger i Finland – det mest slående beviset för att den svenska socialdemokratins ledning redan för 90 år sedan stod på kapitalismens trogna försvarares sida hellre än de kämpande arbetarnas, om de måste välja.

Däremot var det otänkbart att öppet ta ställning för den vita sidan, då detta skulle ha orsakat ett enormt raseri inom den svenska arbetarklassen, som sympatiserade med de röda. Det blev därför inget officiellt svenskt deltagande, inga officiella trupper eller vapenleveranser. Däremot tillät den svenska militären de officerare som så önskade att resa till Finland för att slåss för kontrarevolutionens sak, och myndigheterna ingrep inte mot de vapenleveranser som organiserades till de vita. Faktiskt gick det formellt neutrala Sverige så långt som till att eskortera tyska fartyg med vapen och jägare till de vita genom svenskt vatten. Svenska krigsfartyg i kontrarevolutionens tjänst – med socialdemokrater i regeringen!

De svenska frivilliga organiserades i den så kallade svenska brigaden – även om namnet var en överdrift med tanke på deltagarnas antal. Med sin höga andel av tränade militärer och officerare var svenskarna ett välkommet tillskott för slaktarna. Dock fick de som stridande enhet knappast den militära betydelse som ryktet har gjort gällande. Störst betydelse fick de svenska officerare som utgjorde en stor del av Mannerheims stab, och som hjälpte honom att forma den segerrika vita armén. Efter kriget återvände brigaden till Sverige, och tilläts

paradera fullt beväpnade genom Stockholm, till den borgerliga befolkningens jubel och till arbetarnas avsky. Socialister, som Ture Nerman, som smädade det avskyvärda spektaklet dömdes till bötesstraff. Bland de överklassyngel som dominerade de svenska frivilliga fanns det även en del arbetare. Dessa dömdes med detta sig själva till en position som paria inom arbetarklassen för resten av sina liv.<sup>20</sup> *Folkets dagblad*, vänstersocialisternas tidning, uttryckte saken så här: en strejkbrytare kan man under vissa omständigheter förlåta – en svartgardist aldrig!<sup>21</sup>

### **Tysk invasion hur som helst?**

Man kan också spekulera i om en röd seger skulle ha spelat någon roll – skulle inte de tyska trupperna i vilket fall ha tagit Helsingfors? Detta hade dock av flera anledningar inte varit så enkelt som det kan tyckas. Så länge fredsförhandlingarna med Sovjetryssland pågick var Finland inte prioriterat för den tyska ledningen – fronten mot Ryssland var viktigare. Dessutom hindrades trupprörelser av havet – som under flera kritiska månader var täckt av is. Enda vägen till Finland gick under tiden via Ryssland, vilket inte var en tänkbar väg innan de ryska arméerna slutgiltigt bröt samman, vilket skedde under senare delen av februari. Således hade det knappast varit möjligt att sätta in tyska trupper förrän allra tidigast i början av mars. De trupper som kom landsteg inte förrän i början av april.

Ett beslutsamt rött maktövertagande i november hade således haft flera månader på sig att befästa sin seger innan något storskaligt tyskt ingripande hade varit möjligt. Det tyska argumentet att de var där för att skydda den lagliga regeringen hade dessutom förlorat i kraft om den röda regeringen varit den enda som funnits på finsk mark. Möjligheten att stoppa en tysk trupp ska inte heller underskattas. Både Hangö – där den tyska huvudstyrkan under von der Goltz landsteg – och Helsingfors skyddades av modernt kustartilleri. De finska röda lyckades inte få de ansvariga ryska trupper som ansvarade för dessa att överlämna kontrollen, så att de kunde användas effektivt mot alla landstigningar. Men detta är också ett problem som en målmedveten revolutionär regering hade haft flera månader på sig att lösa. Det ska också nämnas att de tyska truppförflyttningarna i det ännu snötäckta finska landskapet var beroende av tågtransporter – och tågtrafik är särskilt känslig för störningar som sabotage. Det går inte att avgöra vilken roll – om någon – som den tyska armén skulle ha spelat vid en tidig röd seger – men att kräva en revolution fri från faror innebär att avsäga sig revolutionen i den verkliga världen.

### **Lenin och självbestämmanderätten**

För Lenin var den nationella självbestämmanderätten en viktig princip. Dock har den ofta missförstått, inte minst i relation till Finland, där den tidigt ställdes på sin spets. En av de viktigaste formerna av förtryck att kämpa emot var det nationella förtrycket. För Lenin, liksom de andra revolutionära marxisterna, var emellertid arbetarnas internationella klasskamp för socialismen det högsta kriteriet för alla demokratiska krav. Således argumenterade han för att de förtryckta nationerna skulle ha rätt till självbestämmande, inklusive avskiljande, i första hand just för att detta skulle gynna den proletära klassolidariteten över gränserna. Därför förespråkade han konsekvent att de förtryckta nationerna, som Finland, Polen och Ukraina, skulle ha en ovillkorlig rätt att avgöra sitt eget öde. I synnerhet efter världskrigets utbrott var han dock mycket tydlig med att den internationella kampen för den socialistiska revolutionen var den högsta principen. Den potentiella konflikten fick sitt logiska klagörande

<sup>20</sup> Eller åtminstone i 20 år, tills sosse- och LO-toppen i och med Saltsjöbadsavtalet lyckades stävja detta.

<sup>21</sup> För situationen i Sverige och Svenska brigaden, se rödgardistsympatisören Rainer Anderssons *Vad gjorde du i Finland, far?* (Sahlgrens 1999).

strax efter oktoberrevolutionen, när verkligheten ställde frågorna på ett konkret sätt i Finland och Ukraina. De förtryckta nationerna skulle ha sin självbestämmanderätt – men detta uteslöt inte allt tänkbart stöd till andra nationers revolutionära rörelser.

I fallet Finland var det tydligt att det nationella förtrycket gav näring åt den finska nationalismen, och framför allt gynnade antiryska, ibland rent rasistiska, stämningar – inklusive i mindre grad inom arbetarklassen. Samtidigt var de ryska soldater som var stationerade i Finland ett radikalt element – de dominerades allt mer av bolsjeviker, även om de samtidigt blev mindre disciplinerade och stridsdugliga. Ända sedan februarirevolutionen nådde Helsingfors hade de finska arbetarna gång på gång gjort gemensam sak med de röda soldaterna. Upprepade gånger värdjade rödgardisterna om hjälp, och när de finska socialisternas ledning diskuterade möjligheterna till radikal handling återkom ofta en fråga: kommer ryssarna att hjälpa oss? Detta avgör principfrågan: de finska revolutionärerna såg rödryssarna som vapenbröder och inte som förtryckare.

Därmed inte sagt att förhållandet var problemfritt. Antiryska känslor blossade upp emellanåt även i det röda gardet, och vid nederlag gavs ofta ryssar skulden. Ryska befälhavare hade svårare att vinna sina rödgardisters förtroende än finska. Rysk hjälp som ledde till segrar över slaktarna var dock välkommen. En annan viktig faktor är att de vita mobiliserade sina trupper under paroller om frihetskrig mot Ryssland. Ett ökat ryskt deltagande gav givetvis näring åt detta. Däremot skulle denna faktor inte ha upphört för att allt ryskt stöd hade dragits tillbaka. Inte heller kan frågan betraktas abstrakt. Även om bolsjevikerna hade torgfört ståndpunkten att de finska arbetarna själva, utan inblandning utifrån, måste finna vägen till socialismen – vilket inga bolsjeviker gjorde! – skulle inte de vita ha ärat liknande ideal. De stred med ett mindre svenskt, och större tyskt stöd, i form av vapen, officerare och direkta militära trupper.

### ***Bolsjevikernas politik***

Trots vad stalinister och borgerliga antikommunister vill göra gällande fanns inte den leninistiska visdomen klar och inkapslad i *Vad bör göras?* Den bolsjevikiska politiken utvecklades, och det vore absurt att tro att de skulle ha haft färdiga principer för varje situation som skulle uppstå vid makten. En viktig erfarenhet i denna utveckling var den finska revolutionen – även om detta faktum verkar ha gått de flesta förbi.

Bolsjevikernas politik – som enda ryska parti – var att Finland skulle ha rätt till omedelbar självständighet. När den finska senaten under Svinhufvud bad om självständighet fick de också det, utan knot den 31 december 1917. Denna politik ökade utan tvekan bolsjevikernas inflytande i den finska arbetarrörelsen. Under hela 1917 uppmuntrade bolsjevikernas representanter de finska kamraterna till revolutionär handling, och de utlovade vapenstöd om så skulle behövas. Exempelvis besökte Alexandra Kollontaj SDP:s kongress i juni 1917 för att sporra dem. Det rörde sig emellertid om kamratliga argument och löften om stöd. Till skillnad från inställningen efter Kommunistiska Internationalens grundande organiserade de inte sina sympatisörer för att kämpa om ledningen i den finska rörelsen – tyvärr måste man väl säga. Det fanns ett antal finska medlemmar i bolsjevikpartiet, som bröderna Juha och Eino Raija och Adolf Taimi, men någon enhetlig bolsjevikisk politik verkar inte ha funnits. Bolsjevikernas ledande företrädare gav också prov på en delvis motsägelsefull linje.

Det är sant att den på hösten bolsjevikledda räjongkommittén – den valda ledningen för de ryska soldaterna i Finland – vid några tillfällen uttryckligen beordrade ryssarna att inte ingripa i kampen i Finland. Till skillnad från detta beordrade Nikolaj Podvoiskij, en av bolsjevikregeringens dåvarande krigskommissarier, vid en tidpunkt de ryska soldaterna i Viborg nära ryska gränsen att avvärja både det vita och det röda gardet, men ändrade sedan instruktionerna till att gälla enbart vitgardisterna. Inte minst var en faktor bakom den tidpunkt när det



öppna inbördeskriget bröt ut att en tåglast med vapen på Lenins order skickats till de röda. När den öppna revolutionen bröt ut fanns det emellertid ingen sådan tvetydighet i bolsjevikernas politik. Ordern från räjongkommitténs ordförande Smilga var tydlig: de ryska soldaterna i Finland beordrades ingripa på den röda sidan.<sup>22</sup>

Detta fick dock inte så stor betydelse som det under andra omständigheter skulle ha fått. Hela den ryska armén befann sig i full upplösning. Dess inverkan på inbördeskriget var därför begränsad. Större betydelse fick att de beordrades beväpna rödgardisterna, även om det skulle visa sig att många av soldaterna var ovilliga att skiljas från sina gevär, varför det dröjde till den ryska evakueringen efter freden i Brest-Litovsk innan allt överlämnades. Ett antal ryska officerare slogs också på den röda sidan. Mest betydelsefull av dem var överste Svechin, som i början av kriget ledde den västra fronten omkring Tammerfors.

I övrigt har missförstånd uppstått genom bolsjevikernas avsaknad av trupper att skicka. Röda armén hade grundats formellt, men det återstod att bygga upp trupper att bära upp namnet med. Sovjetryssland hade ingen organiserad armé. Frivilliga rödgardister hade många andra platser att skickas till, som Don, Ukraina och Volga. Det skickades även frivilliga till Finland, men detta kunde bara ske i begränsad omfattning. Uppskattningsvis några tusen deltog allt som allt. En stor del av dessa bestod av Petrogradfinnar, och många av dem sattes in i Karelen, och kunde därför delvis betraktas som en förlängning av Petrograds försvar. Freden i Brest-Litovsk stipulerade att alla ryska trupper måste dras tillbaka.

Lenin beklagade att de tvingades ge upp Finland, men detta hade åtminstone den positiva sidan att de vapen som många ryska soldater hade varit ovilliga att lämna ifrån sig nu hamnade i rödfinnarnas händer. Vapen fortsatte att skickas från Ryssland, men detta borde ha skett i större omfattning redan från början. Fram till mitten av februari led de vita en stor brist på vapen och ammunition, och kunde av den anledningen mycket lättare ha besegrats än efter den stora lasten av vapen – och de vapentränade jägarna – som kom från Tyskland den 17 februari.

## **Avslutning**

Sällan har behovet av en beslutsam ledning visats tydligare än i Finland 1917–18. Försöken att på frivillig väg skapa en röd styrka och slå tillbaka borgarna var om något mer framgångsrika än i Ryssland. Det har observerats en slående brist på storslagna visioner – vilket utan tvekan delvis hade sin grund i ledningens syn på revolutioner som ett tvång som måste uthärdas snarare än en möjlighet att djärvt bygga något nytt – men heroism saknades inte. Arbetarklassen förmådde inte skapa en effektiv offensiv styrka, men upprepade gånger slogs slaktarna tillbaka. Efter att den röda fronten brutit samman fick de vita en kalldusch på skärtorsdagen när det röda Tammerfors uppvisade en försvarsvilja som skulle kräva ytterligare en veckas strider och hård artilleribeskjutning att besegra, och innan det hade en chock levererats i den röda styrkans återtagande av Orivesi under ledning av Eino Rahjas pansartåg. Inte minst besegrades faktiskt en tränad tysk trupp under Wolf av desperata rödgardister den 28 april. Vid detta tillfälle, liksom flera andra, lade båda sidor dessutom märke till att de kvinnliga rödgardisterna spelade en ledande roll.

Den nödvändiga röda kampviljan fanns där. Det är meningslöst att drömma om ett idealiskt proletärt medvetande – radikaliseringen kommer alltid att vara ojämn. Det som saknades var ett parti som bolsjevikerna hade. Detta innebär inte att de ryska revolutionärerna under 1917 hade en perfekt centraliserad apparat, som både stalinister och konservativa gillar att hävda.

<sup>22</sup> Smilga: ”Skoningslös likvid med revolutionens fiender. Alla ärliga element bland våra trupper, upp till kamp mot de vita banditerna.” (Soikkanen, *Dokument från finska inbördeskriget*, s. 254)

Bolsjevikpartiet under 1917 hade åtskilligt av bristande disciplin och andra brister, men det var tillräckligt disciplinerat för att segra under de förhållanden som rådde.

Under det ryska inbördeskriget tvingades de på åtskilliga punkter strama åt centralismen – tillräckligt för att detta senare skulle bli ett annat slags problem. Men Finlands socialdemokratiska parti, med en enad arbetarklassbakom sig, förmådde inte utgöra den nödvändiga beslutsamma ledningen. Därmed ledde kriget till nederlag. Det finska kommunistpartiet bildades i exil i Moskva sommaren 1918, och leddes av en stor del av den gamla ledningen, som Manner, Sirola och Kuusinen. De medgav sina tidigare politiska fel, om än på ett något abstrakt sätt, och anslöt sig till det kommunistiska programmet.<sup>23</sup> Det är dock högst osäkert vad aldrig så briljant ledning skulle ha kunnat uträtta i Finland efter inbördeskriget. Den finska arbetarklassen var så grundligt slagen att bara en massiv chock utifrån skulle ha kunnat resa den igen, innan en ny generation hade vuxit fram. Den revolutionära impulsen kom inte, istället slukades kommunistpartiet av den framväxande stalinismen. Men nya uppsving är oundvikliga. Det är vår uppgift att hjälpa den nya generationen att ta till sig de historiska lärdomarna.

---

<sup>23</sup> Dokumenten från finska kommunistpartiets grundande samt Kuusinen's självkritik i [Kuusinen m fl: Den finska revolutionen](#) (på marxistarkivet)